

SZABÓ SÁMUEL

RÖVID UTASÍTÁS

tájékozással, honismereti adatokat gyűjtők számára

Miként egyesre nézve az önismeret, úgy az egész nemzetre nézve legfontosabb a minden oldalú honismeret! Az egyén csak úgy érzi saját becsét és hiányait, ha lelke mozzanatait különböző viszonyok közt tanulmányozza; a nemzetet is csak részletes honismeret vezeti ezen célhoz, melyhez eljutva: a legerősb, legingatlanabb honszeretet alapját veté meg.

Megkísértem rövid, kivonatossá vázlatát adni: milyennek gondolom én a tervet, melyet a honismereti adatok gyűjtői követhetnek:

1. Milyenek valamely helység földtani viszonyai? A határ köves-e vagy nem; vannak-e kopasz sziklái? ha igen: néhány mállatlan, ép felületű és szövegű [sic!] darabot kell törni belőle. Van-e malomkő, épületkő; van-e jó téglának, cserépedénynek való agyag; van-e mészke, mekkora mennyiségben, égetik-e, hová hordják; van-e nagy terjedelmű homokos, főnyes, szikes hely. Vannak-e bányái, mikor nyíltak, mily terjedelemben műveltek, mennyi az évi forgalom, sat. Van-e a határban valamely különös vagy ritka vadnövény, pl: óriás nagyságú fa, ennek magassága, átmérője, nagyságviszonyai, gyanítható életideje. A vadállatok minden osztályából följegyezhető lenne az, mi rendkívüli; lóttak-e emberi emlékezet óta erdeiben szarvast, hiúzt sat.; volt-e sáskajárás; van-e tavaiban kereskedés végett gyűjtött vérszipó, vizeiben ritka hal?

2. A helység folyóvizei; ered-e valamely nagyobb folyó a határban, az ilyen helynek részletes leírása; vizek egybeömlése; mindazon patakok elősorolása, melyeknek sajátos nevei vannak, híven úgy írva, miként azokat a helybeli nép ejti. Vannak-e ásványos források, hány és milyenek, ezek használata, gyógyereje vidéki tapasztalás szerint; minden ásványos forrásból 1–2 tiszta üvegbe, új paradugóval befotva, lepecsételve és ráragasztott címmel ellátva, biztos mutatványt kell száraz napok alkalmával gyűjteni; ha az ásványos víz fordóhelyé van idomítva: ennek részletes ismertetése, látogatottsága, története. Vannak-e sókutai, hány és hol; vannak-e meleg forrásai, tavai, melyek télen sem fagynak be (ezek mily magasságban fekszenek a tenger színe felett); a tók mily területűek; van-e jó ivóvíz, valamely különösen jó, gazdag forrás; nem lehet-e a vizek, források, kutak körül gyöngyöző légnemet venni észre; ha igen, gyűl-e a lég vagy nem, eloltja-e a lángot?

3. Mekkora a helység népessége, nemzetiség és vallás szerint, p o n t o s a n, a hely színén gyűjtött tapasztalatok, nem pedig régibb öszveírások szerint; a népesség szaporodó- vagy apadófélben van-e; születési-halálzási arány; egészségi viszonyok, járványok. Mekkora a határ 1600 □ ölös

holdszám szerint; mennyi ebből erdő, legelő, szántó, mennyi a míveletlen föld, ez milyen természetű, mi módon lehetne bár egy részét művelésre alkalmassá tenni?

4. A különös hangzású, ritkább vezetéknév, utcák, határrészek, szőlők, erdők, hegycsúcsok sat. nevei, ezeknek helyi értelmezése; az ily nevű helyek jellemző, rövid ismertetése. A nyelv körül tett mindennemű tapasztalás, jellemző hasonlat, nyelvfordulat, tájszó, melyet a gyűjtő társalgás közben észrevesz.

5. Népvisélet, szokások, babonák; népregék, mondák, népdalok; régi várrom vagy várhely, itt talált régiségek, ehhez kapcsolt történelmi emlékek; a talált tárgyak becslésére, hű megőrzésére a népet ösztönözni, s kivált a régi pénzek lelketlen elpazarlását, megsemmisítését lehetőség gátolni kell. Régi könyvek (magyar nyelvűek) címmása; okiratok, irományok keletideje; ha lehet, másolata vagy legalább tartalmuknak rövid kivonata; kinek birtokában van. A templom mikori, mily építészeti modor van rajta; nincsenek-e történelmi feliratai, falába vakolt feliratos kövek; a harangok, egyházi edények, készületek milyenek; ha valamelyik nagyon ritka és becses, annak ismertetése. Született-e a helységben valamely nevezetes ember, mikor? adatok szülőházáról, családjáról, van-e temetőjében ily egyén eltemetve, ennek síremléke; harci vagy bármi más nevezetes emlék a határban, csatahely; ezeknek ismertetése.

6. Van-e tagosítás, milyen a szokásos vetésforgás; mik a főbb gazdasági termények? elég-e az élelemre termesztett gabona, vagy máshonnan kell hozni; részletes tapasztalatok a gazdaság körül: földek termékenysége, az egyes cikkek termesztési és eladási középára a közelebbi 5–10 év alatt, napszám ára. Időjárás; gyakoribb szelek iránya; volt-e emlékezet óta jégvihar, mikor és mily terjedelemben; földrengés, meteorkő-hullás sat. Miféle háziállat, kitűnő jóságú vagy nagy számban tartott; vannak-e gyümölcsösei, ezekben ritka gyümölcsfaj, mely csak azon vidék sajátja (kinek kertjében); a gyümölcsöknek sajátos vidéki nevei; miféle terményekkel űz a helység kereskedést, mekkora terjedelemben?

7. Vannak-e gyárak; mikor alapítottatott; mennyi álló- és forgótőkével dolgozik; honnan és mily áron szerzi nyers terményeit, gyártmányait hol és mekkora mennyiségben használják; mennyit ad el most és szükséghez képest mennyit tudna készíteni egy év alatt. Miféle iparág, mesterség díszlik a nép között; a készítés módjának, eszközeinek részletes ismertetése; a készítmények ára, mennyisége; melyek volnának különösen alkalmasak, hogy nagyobb körben kereskedési cikké válva, a nép számára új kereset forrása ul szolgáljanak. A gyártásnál, kéziparnál használt eredeti műszavakat különös gonddal öszve kell gyűjteni. Van-e valahol a vidéken naturalis gépész; ennek, készítményeinek, találmányainak ismertetése. Alkalmaznak-e egyes kerti vagy mezei növényt festésre, gyógyításra

vagy más különös célra; ezeknek vidéki, és ha lehet, tudományos neve; hírhedtebb falusi ember- és állatgyógyászok, s gyógymódjuk ismertetése.

8. Közlekedési eszközök minősége; utak (Traján útja), csatornák, vasutak (?); főbb piacok a termények és készítmények eladására.

Megkísértém e felületes vázlatban – inkább csak figyelemébresztésül – kifejtteni: mily sokoldalú, mily érdekes a tárgy! Nincs oly állású polgár a legutolsó földművestől a legelső államférfiúig, ki hasznos tanúságot [sic!] ne meríthetne egy ily gyűjteményből; alig van a tudománynak olyan ága, mi föl ne lenne karolva benne.

És az e r e d m é n y ? nagyszerűen szép! de egyesre nézve a tárgy ropant terjedelménél fogva megbírhatalan; sokak közreműködésével könnyen elérhető. Könnyen igenis akkor, ha mindenek előtt megvan a gyűjtőkben azon lelkesedés, lankadatlan buzgóság, mely nélkül soha semmi szép és nagy emberi mű nem jött létre e földön; megvan továbbá a figyelő tehetség, vagyis, jobban mondva, ki van fejtve gyakorlat által annyira, hogy a gyűjtő felfogja környezetében azt, mi számára való, meglátja az elébe kerülő tárgyakon azt, ami meglátni való.

Imé egy mező, melyet csaknem minden órában: járva-keelve, ismerősökkel társalogva, üres – más célra többnyire nem is fordított – időben közcélra művelni lehet.

Jelen alkalommal, tüzetesen a magyar természetvizsgálók és orvosok X-ik nagygyűlésére – az idő rövidsége miatt – főleg csak a 7-ik s némi részben a 6-ik pont kivételére kell fő figyelmet fordítani, valamint az 1-ső pontból az ásványok, és a 2-ikből az ásványvizek gyűjtésére.

Írtam Marosvásárhelytől 1864. július 9-én

Szabó Sámuel

a marosvásárhelyi termény- és ipartárlat megbízott rendezője.